मुंबइ इलाकानी भूगोळनो सार.

छपावी प्रसीद्ध करनार.

શા. છોટાલાલ ઝવેરભાઈ

નડીઆદ.

સત્યસાગર પ્રેસ.

સને ૧૮૮૭—સંવત ૧૯૪૩

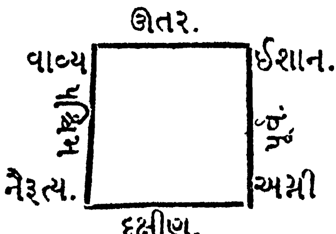
કીંમત ૧ આનો.

मुंबई इलाकानी भूगोळनो सार.

દિશાઓ વિશે.

જે દિશામાં સૂર્ય ઉગે છે તેને પૂર્વ દિશા કહે છે. જે દિશામાં સૂર્ય આથમે છે તેને પશ્ચિમ દિશા કહે છે. પૂર્વ દીશા ભણી મોં કરીને ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથ તરફ ઉત્તર દિશા ને જમણા હાથ તરફ દક્ષિણ દિશા.

નકશાની દિશાઓ.—નકશા ભણી મોં કરીને ઉભા રહીયે તો માથા ભણીની ઉત્તર દિશા, ને પગ ભણીની દક્ષિણ દિશા, જમણા હાથ ભણીની પૂર્વ, ને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ દિશા.

ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન, ઉત્તર ને પશ્ચિમ વચ્ચે વાવ્ય, દક્ષિણ ને પૂર્વ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈરૃત્ય.

વ્યાખ્યાઓ.

નકશો.—નમુનો અથવા આકાર,

ખંડ—જમીનનો મોટો ભાગ જે ઘણા દેશો મળીને થયો હોય તે.

દેશ—જેમાં ઘણા ઈલાકા આવેલા હોય તેને.

ઇલાકો–જેમાં ઘણા પ્રાંત તથા દેશી રાજ્ય હોય તે.

પ્રાંત–ઘણા જીલ્લા તથા એજન્સી આવેલાં હોય તેને.

જીલ્લો–જે ઘણાં પરગણાં મળીને થયેલો હોય તેને.

એજન્સી–જેમાં ઘણા ખંડીઆ મુલકો આવેલા હોય.

પરગણું–(તાલુકો) જેમાં ઘણાં ગામ આવેલાં હોય.

ગામ–જેમાં ઘરાં તે. **કસ્બો**–જેમાં ઘણા મૂસલમાન રહે તે.

શેહેર–કસ્બાથી મોટું. **રાજધાની**–રાજ્ય ગાદી.

બંદર–નદી કે દરીઆ કાંઠે વહાણોના વેપારનું મથક.

સંસ્થાન–દેશી રાજાનું રાજ્ય. (દેશી રાજ્ય)

બેટ–જેની ચારે તરફ પાણી અને વચમાં જમીન.

સરોવર–જેની ચારે તરફ જમીન ને વચમાં પાણી.

દ્વીપકલ્પ–જેની ત્રણે બાજુએ પાણી ને એક બાજુએ જમીનને વળગેલો હોય.

ભૂશીર–જમીનની જે અણી લાંબી થઈને સમુદ્રમાં ગયેલી હોય.

અખાત–સમુદ્રનો ફાંટો લાંબો થઇને જમીનમાં ગયેલો હોય.

ઉપસાગર–પહોળા મોંઢાનો અખાત.

સંયોગીભૂમી–બે જમીનના મોટાભાગ સાંધનારો જમીનનો નાનોભાગ

સામુદ્રધુની–પાણીનો નાનો ભાગ પાણીના બે મોટા ભાગનેસાંધે તેને.

ડુંગર–જમીનથી થોડો ઊંચો હોય તેને. વધારે ઉંચાને પર્વત.

નદી–મીઠા પાણીનો પ્રવાહ પર્વતમાંથી અથવા સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગ્યામાં થઈ સમુદ્રને મળે છે. જ્યાંથી નદી નીકળે છે તે તેનું મુળ. ને જ્યાં મળે છે તે તેનું મુખ.

સંગમ–નાની નદી મોટી નદીને મળે.
મેદાન–જેમાં ઝાંડ બીડ ન હોય ને રેતી હોય.
દોઆબ–એ પાણી વચ્ચેનો મુલક–એનું નામ જળાશય.
ખીણી–એ પર્વતો વચ્ચેનો મુલક.
ઉંચ પ્રદેશ–પહાડ ઉપર આવેલો પ્રદેશ
જળક્ષેપ–ઉંચી જગ્યાએથી જુદી જુદી દિશામાં પાણી વહે છે તે.

રાજ્યનીતિ.

ગામ–મુખી ને તલાટી–તલાટી ગામની ઊપજ વસુલ કરે.
તાલુકો–મામલતદાર–તાલુકાની ઉપજ વસુલ કરે.
જીલ્લો–કલેકટ–જીલ્લાની ઉપજ વસુલ કરે.
પ્રાંત–કમીશનર–પ્રાંતની ઉપજ વસુલ કરે, બંદોબસ્ત રાખે.
ઈલાકો–ગવરનર–ઈલાકાનો બંદોબસ્ત રાખે.
એજન્સી–પોલીટીકલ એજંટ–રાજા રજવાડામાં વાંધો પડે તેનો (દેશી ઈલાકો) ફેંસલો કરે. તથા દેખરેખ રાખે.
સંસ્થાન–દેશી રાજ્ય, રેસીડેન્ટ દેખરેખ રાખે.

પોર્ટુગીજ તાબાનાં શેહેર–દીવ, દમણ, ગોવા, (ગોવામાં ગવરનર રહે છે.) ને તે સ્વતંત્ર છે.

સીંધી લોકોનાં શેહેર.–જાફ્રાબાદ, જંજીરા તે ઇંગ્રેજને ખંડણી આપતા નથી.

મુંબઇ ઈલાકાના પ્રાંત–સિંધ, કચ્છ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર.

સિંધ પ્રાંત.

શેહેરો-જેકબાબાદ, શીકારપુર, હૈદ્રાબાદ, કરાંચી, ઉમરકોટ, ખૈરપુર, ઠઠ્ઠા, સકર, બક્કર, સેવાન, મીયાની, લાડખાના, હાલા,

પર્વત-હાલા, (પબ) **સરોવરો**-મંચર.

નદીઓ-સિંધુ, એ નદી હીમાલય પર્વતના કૈલાસ શીખરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળેછે. તેના ઊપર શેહેરે-મીઠનકોટ, સક્કર બક્કર, સેવાન, લાડખાના, હાલા, મીયાની, હૈદ્રાબાદ, ઠઠ્ઠા, કરાંચી, એ નદીનું બીજું નામ અટક, ઇન્ડસ.

શેહેરોનું વર્ણન.

જેકબાબાદ ને ઊમ્મરકોટમા પોલીટીકલ સુપ્રીટેનડેન્ટ રહેછે.

ઉમ્મરકોટ-ઈ. સ. ૧૫૪૩ માં અકબર જનમ્યો હતો.

ખેરપુર-મીરઅલી મોરાદ નવાબ રહે છે.

ઠઠ્ઠા-મહમદ ગાંડો ઈ. સ. ૧૩૫૧ માં મરી ગયો.

કરાંચી-બંદર, તેમાં સીંધ પ્રાંતનો કમીશનર રહે છે.

કચ્છ પ્રાંત.

પરગણા-પાબર, મીઆણી બન્ની, પશ્ચમ, પ્રાંથલ, વાગડ, અંઝાર ચોવીસી, ભૂવડ ચોવીશી, હાલા ચોવીછી કોંઠી, મોડાસા, અબડાસા, કંઠ, ગરડો માક.

શેહેરો-ભૂજ, માંડવી, મુદ્રા, લખપટ, જખૌ, તુણા, અંજાર, રાપર, અધોઈ, ભચૌ, બેલા, નળીઆ, કઠોરા, તેરા, સુમરીરોહા, ભદ્રે-

શ્વર, કેરા, કંથકોટ.

નદીઓ–નથી. **વહેળા**–નાગમથી, રૂકમાવતી, ખારી.

પર્વત–લાખી, રાયમલરો.

શેહેરનું વર્ણન.

માંડવી–બંદર તથા તેમાં દીવાડાંડી. **અંજાર**–ચપ્પુ.

કથકોટ–આણાવળી ભીમ ભરાયો હતો. ૧૦૨૪ ની સાલમાં.

ભૂજ–રાજધાની (રાવશ્રી ખેંગારજી રાજાએ ૧૬૦૫ ની સાલમાં વસાવ્યું છે.) તેમાં ઈંગ્રેજ તરફથી પોલીટીકલ એજંટ રહે છે.

ભાખાત–કચ્છી.

ગુજરાત પ્રાંત.

જીલ્લા–સુરત, ભરૂચ, ખેડ, પંચમહાલ, અમદાવાદ;

એજન્સી–કાઠીઆવાડ, પાલણપુર, મહીકાંઠા, રેવાંકાંટા, સુરત, પંચમહાલ.

સંસ્થાન–ગાયકવાડ (વડોદ્રા) ખંભાત,

સુરત જીલ્લો-

તાલુકા–પારડી, વલસાડ, ચીખલી, જલાલપુર, બારડોલી, માંડવી ચોર્યાસી, ઓરપાડ.

શેહેરો–પારડી, વલસાડ, ચીખલી, જલાલપૂર, બારડોલી, માંડવી, સુરત, ઓરપાડ, રાંદેર, બ્યારા, વાલોડ, બીલીમોરા, પારનેરા, બગવાડા.

નદીઓ–તાપી, કીમ, મીંઢોળા, પૂર્ણા, અંબીકા, પાર, કોલક, દમણગંગા, ઓરંગા. કાવેરી.

ભરૂચ જીલ્લો.

પરગણાં—ભરૂચ, અંકલેશ્વર, વાગરા, આમોદ, જંબુસર,

શેહેરો—ભરૂચ, અંકલેશ્વર, વાગરા, આમોદ, જંબુસર, ટંકારીયા, માંડવા બુજર્ગ, શુક્લતીર્થ.

નદીઓ—નર્મદા, ઢાઢર, મહી, કીમ, ઉમરાવતી.

ખેડા જીલ્લો.

તાલુકા—કપડવણજ, ઠાસરા, નડીઆદ, મેહેમદાવાદ, માતર, આણંદ, બોરસદ.

શહેરો—કપડવણજ, ઠાસરા, નડીઆદ. મહેમદાવાદ, માતર, આણંદ, બોરસદ, ખેડા, ડાકોર, મહુધા, ઉમરેઠ.

નદીઓ—શેઢી, વાત્રક, મહી, મેશ્વો, ખારી, મહોર; લુણી, વરાંશી, ગળતી.

પંચમહાલ જીલ્લો.

તાલુકા—ગોધરા, કાલોલ, હાલોલ.

શેહેરો—ગોધરા, શહેરા, કાલોલ, હાલોલ, વેજલપુર, દાહોદ, ઝાલોદ

નદીઓ—મહી. **પર્વત**—પાવાગઢ.

અમદાવાદ જીલ્લો.

તાલુકા—પ્રાંતીજ, વીરમગામ, ધોળકા, દસક્રોઈ, ધંધુકા, ધોધા, શાણંદ

શહેરો—પ્રાંતીજ, વીરમગામ, ધોળકા, અમદાવાદ, ધંધુકા, ગોધા, શાણંદ, મોંડાસા, પાટડી.

નદીઓ—સાબરમતી, હાથમતી, વાત્રક, મેશ્વો, ખારી, માજુમ.

કાઠીઆવાડ એજન્સી. (સૌરાષ્ટ્ર.)

વઢવાણ, સોનગઢ, માણેકવાડા, રાજકોટ આ શહેરોમાં આસીસ્ટંટ પોલીટીકલ એજંટ રહે છે.

ભાગ—ઝાલાવાડ, ગોહલવાડ, ઉડસવૈયા, બાબરીયાવાડ, કાઠીઆવાડ, સોરઠ, બરડા, હાલાર, મચ્છુકાંઠો, ઓખામંડળ.

નદીઓ—ભાદર, શેતૂંજી, મચ્છુ, ઓજાત, આજી.

પર્વત—ચોટીલા, વાલાકગીર કે મોરધાર, લાંબધાર, સેતૂંજા, ગીર, ગરનાર, બરડા.

શહેરો—ઝાલાવાડમાં—ધ્રાંગધરૂ, હળવદ, લીંબડી, વઢવાણ, વાંકાનેર થાન, લખતર, સાયલા, ચુડા, બજાણા. ગોહલવાડનાં—ભાવનગર, સીહોર, કુડલા, મહુઆ, પાલીટાણા, ગારીઆધર, વળા, લાઠી. ઊડસવૈયા—ડાઠા, ગણધોળ, ચોક. બાબરીઆવાડ—જાફ્રાબાદ, ડેડાણ કાઠીઆવાડ—અમરેલી, ધારી, જેતપુર, ચીતલ, બીલખા, બગસરા, જસદણ. સોરઠ—જુનાગઢ, વેરાવળ, કોડીનાર, બાટવા, અમરાપુર. બરડા—પોરબંદર. હાલાર—નવાનગર, જોડીઆ, આમરણ, ખંભાળીઆ, ધોરાજી, રાજકોટ, સરધાર, ધ્રોળ, સરપદડ, દ્રાફા. મચ્છુકાંઠો—મોરબી, માંલીઆ. ઓખામંડળ—દ્વારીકાં, કચ્છીગઢ, કોરીતરું, આરંભડુ, ધીણાકી, મઠી.

પાલણપુર એજન્સી.

ભાગ—પાલનપુર, દીસા, રાધનપુર.

શહેર—પાલનપુર, રાધનપુર, દીસા,થરાદ, વારઈ, વાવ, મોરવાડ, સુઈગામ, દેવદર,સાંન્તલપુર,કાંકરેજ,સમી, મુંજપુર,તેરવાડાભાભર.

નદીઓ—બનાસ, સરસ્વતી.

પર્વત—આબુ, શીરોઈના પહાડ.

મહીકાંઠા એજન્સી.

ભાગ—નાની મારવાડ,રેવર,સાબરકાંઠો, વાત્રકકાંઠો, બાવીશી,કટોસણ.

શેહેર—નાનીમારવવાડનાં—ઈડર, દાંતા, માલપૂર. રેવરનાં—મોહનપૂર, રણાસળ. સાબરકાંઠાનાં—માણસા, પેથાપુર, વરસોડા, દલોલ. વાત્રકકાંઠા—આમલીઆરા, ઘોડાસર, સાંથબા,પુનાદ્રા, ખડાળ. બાવીશી—વાસણા, મહીસા, ડંભોડા. કટોસણ—જોટાણા,સાંથળ, કટોસણ,મગુના.

નદીઓ—અમદાવાદ જીલ્લા પ્રમાણે.

રેવાકાંઠા એજન્સી.

ભાગ—રાજપીપળા, બારૈયા, લુણાવાડા, સુંથ, વાડાસીનોર.

શેહેર—નાંદોદ, બારઈયા, લુણાવાડા, સુંથ, વાડાસીનોર.

પર્વત—રાજપીપળા.

નદીઓ—નર્મદા, ઢાઢર, મહી. વિશ્વામીત્રી.

ગાયકવાડનું સંસ્થાન.

શેહેરો—વડોદરા, સોજીત્રા, પેટલાદ, નવસારી, વસ્ત્રાવી,બજેશ્વર, ગણદેવી, ટેલારી, અમરેલી, દ્વારકાં, પાટણ, સીધપુર, મેહેસાણા, કડી, વડનગર. ખાનદેશમાં—વજપૂરતરાફ.

ખંભાત સંસ્થાન.

શેહેર—ખંભાત, એમાં નવાબ રહે છે ને તે ખેડાના કલેકટરના ઉપરીપણા નીચે છે.

પંચમહાલ એજન્સી.

શેહેર—નારૂકોટ એ પંચમહાલના કલેકટરના હવાલામાં છે.

સુરત એજન્સી.

સંસ્થાન—સચીન, વાંસદા, ધરમપુર અથવા રામનગર.

શેહેર—લાચપુર, બીનાર, વાંસદા, ધર્મપુર, સચીન, કાંબળા.

તાપી—સાતપૂડા પર્વતમાંથી નીકળી આરબી સમુદ્રને મળે છે તેના ઉપનાં શહેર. સુરત, રાંદેર, બરાનપુર, માંડવી.

કીમ—રાજપીપળાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે તેના ઉપરનાં શેહેર—ઇલાવ, કડોદ્રા.

નર્મદા—નર્મદા એ નદી વિધાચળ પર્વતના અમરકંટક શીખરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેના ઉપરનાં શેહેર. ભરૂચ, ચાણોદ, કન્યાળી, સુકલતીર્થ, નાંદોદ.

મહી—માળવાના પહાડમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે તેના ઊપરનાં શેહેર. ખંભાત, લુણાવાડા.

ઊમરાવતી—રાજપીપળાના ડુંગરમાંથી નીકળી નર્મદાને મળે છે તેના ઉપરનાં શેહેર. જસદણ જેતપૂર નવી બંદર.

સાબરમની—એ મેવાડના ડુંગરમાંથી ખંભાતના અખાતને મળેછે તેના ઉપરના શેહેર. અમદાવાદ, સાદરા, પેથાપુરા

ભાદર—એ મદાવનના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળેછે એના ઊપરનાં શેહેર. જસદણ, જેતપૂર, નવીબંદર.

શેત્રુજી—એ ગીર પર્વતમાંથી નીકળી ને ખંભાતના અખાતને મળે છે એના ઉપરનાં શેહેર. ધારી, પાલીતાણા.

સરસ્વતી–એ નદી અરવલ્લી પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણ-માં જાય છે. તેના ઊપરનાં શેહેર. પાટણ, સીધપૂર, દાંતા.

બનાશ–એ અરવલ્લી પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણમાં જાય છે તેના ઉપરનાં શેહેર. રાધનપુર, ડીસા.

વાત્રક–ડુંગરપૂર પાસથી નીકળી પાલ્લા આગળ સાબરમતીને મ-ળેછે તેના ઊપરનાં શેહેર. અપરૂજી, પાલ્લા, વૌઠા.

મીંઢોળા, પુર્ણા, અંબીકા, પાર, કોલક, દમણગંગા, કાવેરી–એ નદીઓ સંહ્યાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી અરબી સમુદરને મળેછે.

ઢાઢર–એ પાવાગઢના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળેછે. તેના ઉપરનાં શેહેર, ટંકારીઆ.

વિશ્વામીત્રી–એ રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ઢાઢરને મળે છે. એના ઉપરનાં શેહેર. વટોદરા.

મચ્છુ–એ ચોટીલા પર્વતમાંથી નીકળી કચ્છના રણમાં જાય છે એના ઉપરનાં શેહેર. વાંકાનેર, મોરબી, માલીયા.

આજી–સરધારની પાસેના ડુંગરમાંથી ઉત્પન્ન થઈ કચ્છના અખાતમાં જાય છે એના ઉપરનાં શેહેર. રાજકોટ.

માહારાષ્ટ.

ખાનદેશ જીલ્લો.

નદી–તાપી, પાંજરા, ગીરણા.

શેહેર–ધુળીઆ, માલેગામ, નંદુબાર.

(ખાનદેશ એજન્સી) દાંગનો મુલક, સલગણાનો મુલક, મેહેવાશી પ્ર-ગણાં એ એજન્સી ભીલને તાબે છે, ખાનદેશની રાજધાની ધુળીઆ. પાંજરા નદી ઊપર છે.

નાસક જીલ્લો.

નદીઓ–ગોદાવરી.

શેહેર–નાશક, ત્રંબક એમાં બાર બાર વરસે ગોદાવરીની જાત્રા ભરાય છે. પેંઠ એ સંસ્થાન છે અને ત્યાં બેગમનું રાજ્ય છે.

અહમદનગર જીલ્લો.

મુખ્ય શેહેર–અહમદનગર એ પહેલાં મુસલમાનોની રાજધાની હતી. ને ત્યાં ચાંદબીબી થઇ ગઈ.

પુણા જીલ્લો.

મુખ્ય શેહેર–પૂણા એ મુળામુઠા નદી ઉપર છે એ પેહેલાં પેશ્વાની રાજધાની હતી.

સતારા જીલ્લો.

મુખ્ય શેહેર–સતારા એના સંગમ નદી ઊપર છે એ પેહેલાં મરેઠાની રાજધાની હતી.

સોલાપુર જીલ્લો.

મુખ્ય શેહેર–સોલાપુર.

અકલકોટ સંસ્થાન છે ને ત્યાંના રાજા ભોંસલા કહેવાય છે.

સતારા જાગીર (નાં સંસ્થાન) ભોર, ફલટન, ઔંદ, જત, ભોર ને ઔંદ એના ઉપરી બ્રાહ્મણ, ફલટન અને જત એ બે મરેઠા.

કોકણપટી.

થાણા જીલ્લો–થાણા. જવાર સંસ્થાન–જવાર એમાં કોળી રાજાનો અમલ છે. કોલાબા જીલ્લો–અલીબાગ. જંજીરા સંસ્થાન–જંજી

રા એમાં હબસીનો અમલ છે એ ઈંગરેજ સરકારને ખંડણી આપ તા નથી. રત્નાગીરી—રત્નાગીરી એ બંદર છે. સાવંતવાડી—એમાં ભોંસલા કૂળના મરેઠાનો અમલ છે.

દક્ષિણ મહારાષ્ટ.

કલાદગી જીલ્લો—કલાદગી. બેલગામ જીલ્લો—બેલગામ. કોલાપૂર સંસ્થાન—કોલાપૂર ત્યાં ભોંસલે કુળના મરેઠાનું રાજ છે. દક્ષીણ મરેઠા જાગીર—સાંગલી જમખાંડી, મીરજ, કુરૂંદવાડ, ભૂધોળ, રામદુર્ગ (સાંગલી, જમખંડી. મીરજ, કુરૂદવાડ) એમાં પટવરધન જાતના બ્રાહ્મણ. (ભૂધોળમાં ભોસલે કુળના મરેઠા) રામદુર્ગમાં ભોરવંશનાબ્રાહ્મણ

પર્વત—સંહ્યાદ્રી (પશ્ચિમધાટ.

નદીઓ.

ગોદાવરી—એ નદી સંહ્યાદ્રી પર્વતના, નાશકત્રંબકના શીખરમાંથી નીકળી બંગાળાના ઉપસાગરને મળે છે. એના ઉપરનાં શેહેર. નાશક, ત્રંબક, પૈઠણ.

કૃષ્ણા—એ સંહ્યાદ્રી પર્વતના માહાબહેશ્વર શીખરમાંથી નીકળી બંગાળાના ઉપસાગરને મળેછે એના ઉપર શેહેર. જમખંડી, કમળાપુર

ભીમા—એ સંહ્યાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી કૃષ્ણાને મળે છે એના ઉપર પંઢલપૂર એમાં વિઠલનાથજીનું દેવળ છે.

તુંગભદ્રા—એ સંહ્યાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ક્રષ્ણાને મળે છે. એના ઉપર રાયચોર.

નીરા—એ સંહ્યાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ભીમાને મળે છે એના પર ફ્લટન.

સીમા—એ સંલાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ભીમાને મળેછે એના પર અહમદનગર, સોલાપુર.

વખણાતી જણશો.—કપડવણજમાં કાચ ને સાબુ. પટણનાં પટોળાં, સુડીઓ, માટીનાં વાસણ. માંગરોલીની સોપારી. ખંભાત—સુતરફેણી. અમદાવાદ—મશરૂ. કોશીન્દ્રા—ગોળ. નગરપારકર—ઘો. અંજાર—ચપ્પુ. આતરસુંબા—લોઢું. સુરતની—બરફી. નાશક—લોટા. જામનગર—કંકૂ. ભાલમાં—ઘઊં. કાંનમ—કપાસ. ચરોતર—તમાકું. દસક્રોસી—ડાંગર. કાઠીઆવાડી—ઘોડી. કડી પ્રગણાના—બળદ. રાંદેરી—બોર. વિજાપૂર—અફીણ, પેથાપુર—બાંધણી, સાડી, બંદુક. વીસળનગર—પીતળનાં વાસણ, હળદર, ચીર. પુના—પાન. પેંઠ—પાઘડી, ધોળેરા—રૂ. વાગડ—બાજરો. જાફ્રાબાદ—ઘી. ખંભાત—અકીકના પથરા. વસાઈ—ખાંડ બનાવવાનાં કારખાનાં.

યાત્રાનાંઠેકાણા—દ્વારકાં, સોમનાથ, પાલીટાણા, અંબાજી, પાવાગઢ, સામલાજી, ડાકોર, ત્રંબક, નાશીક, સીધપુર, સુકલતીર્થ, વૌઠા, વડતાલી, પંઢલપુર, ચાણોદ, કન્યાળી.

હવા ખાવાની જગાઓ—ગોપરાથ, મુંબાઇ પાસે માથેરાન, મહાબળેશ્વર, ભીમા, શંકર, ત્રંબક.

મુખ્ય બંદર—કરાંચી, માંડવી, દ્વારકાં, પોરબંદર, વેરાવળ, માંગ્રોલ, સોમનાથ, દીવ જાફ્રાબાદ, ભાવનગર, ગોપનાથ, ધોલેરા, ઘોઘા, ભરૂચ, સુરત, દમણ, માહીમ, વસાઈ, મુબાઈ, અલીબાગ, જંજીરા, કારવાડ, કુંપટે, હોનાવર, ગોવા, રત્નાગીરી.

બેટ—દીવ, ગોપનાથ, મુંબાઈ, વસાઈ, પીરમ, સાષ્ટી, ધારાપુરી.

હબસી લોકનાં સંસ્થાન.—જાફ્રાબાદ, જંજીરો, એ લોકો ઈગ્રેજને ખંડણી આપતા નથી.

દ્વીપકલ્પ.—કાઠીઆવાડ.

ભુશીર.—જગતપોઈંટ, દીવ, કેપરામાશ.

અખાત.—કચ્છ, ખંભાત.

છાવણી.—અમદાવાદ,રાજકોટ, ભુજ, ડીસા, વડોદરા, પૂના માણેકવાડા, સોનગઢ.

ગુજરાતની ચાર દીશાની હદ.—ઉત્તરે દાંતા, ડીસા. દક્ષણે દમણ. પુર્વે દાહોદ. પશ્ચિમે દ્વારકાં.

समाप्त.